

ENDERUN MEKTEBİ'NDE YETİŞEN İKİ SANATÇI: SAİD EFENDİ VE TEVFİK PAŞA

Halil ÖZYİĞİT (*)

Özet

Osmanlı'da Saray, sanatın maddî ve manevî olarak beslendiği en büyük kaynaktır. Bunu hem kurumsal olarak, hem de bireysel olarak üretilen yapıtların ışığında rahatlıkla söylemek mümkün. Osmanlı Sarayı, sadece yetişmiş bir sanatçı ya da mimar topluluğu üzerinden sanatsal üretimi sürdürmemiş, kurduğu okullarda yetişen nitelikli ve sanatçı kimliğine sahip erkândan da azami şekilde faydalanmıştır. Said Efendi ve Tevfik Paşa'da Osmanlı Devletinin en önemli okulu Enderun Mektebi'nde yetişmiş ve sanatsal üretimleri ile Saray'ın dikkatini çekmiş iki seçkin örnektir.

Anahtar Kelimeler: Said Efendi, Tevfik Paşa, Türk Resmi, Enderun Mektebi

Two Artist Trained in Enderun School

Abstract

In The Ottoman Empire, The Palace was the biggest source for nourishing the art both pecuniarily and morally. It is very easy to say this in the light of the art works that were produced both institutionally and individualy. The Ottoman Palace, has pursued the artistic production not only through an educated artist or architect ensemble, but also utterly took advantage of qualified and artistic people that were trained in the schools it has established. Said Efendi and Tevfik Pascha are outstanding examples of people who are trained in Enderun Mektebi, which is the most important school of Ottoman Empire, and have been noted by The Palace with their artistic productions.

Key Words: Said Efendi, Tevfik Pasha, Turkish Painting, Enderun School

---

*) Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, DTCF Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Elemanı
(e-posta: halilozyigit@yahoo.com)

Giriş

Enderun Mektebi'ni, Osmanlı Devleti'nin sarayda, yönetimde, ordu ve bürokraside ihtiyaç duyduğu kadrolar için oluşturulmuş bir insan havuzu olarak düşünebiliriz. Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan ve II. Murat (1421–1451) zamanında kurulan Enderun Mektebi, gerçek kimliğine Fatih Sultan Mehmet (1451–1481) zamanında kavuşur. 1909'a kadar eğitim vermeye devam eden Mektep, Osmanlı devletine çok sayıda sadrazam, vezir, yüksek rütbeli asker, hattat, şair, müzisyen, ressam ve minyatür ustası yetiştirmiştir (Baykal, 1953: 18, 25, 29; Akkutay, 1984: 25-26).

Enderun Mektebi'nde Eğitim

Seçilen Acemi Oğlanlar, Enderun Mektebi'ne hazırlık görevini üstlenen, Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı'na dağıtılırdı. Hazırlık saraylarından iyi yetişenler, Enderun Mektebi'ne kabul edilirdi.

Enderun'da, beden eğitimi, saray işlerini fiili olarak öğretimi, yeteneklerine uygun bir sanatta uzmanlaştırmak ve İslamî bilgilerinin artırmak gibi dört konu üzerinde ağırlıklı olarak eğitim verilmektedir. Bu eğitim faaliyetleri bir bütün olarak yapılır ve eğitim-öğretim birbirini izleyen altı odada; Büyük ve Küçük Oda, Doğancılar Odası, Seferli Odası, Kiler Odası, Hazine Odası ve Has Oda'da yapılırdı. Enderun Mektebi'nin hazırlık sınıfları konumunda olan bu odalarda öğretim uygulamalı ve de teorik olarak iki şekilde yapılırdı. Uygulamalı olanlar; saray ve protokol hizmetleri, güreş, atlama, meç ve ok atma gibi spor çalışmaları, hat sanatı, müzik gibi güzel sanatlardan oluşur. Teorik olanlar ise Türkçe, Arapça, Farsça, Kelime Bilgisi, Edebiyat, Tarih, Fen, Cebir ve İslamî bilimlerden oluşurdu (Baykal, 1953: 49-47; Akkutay, 1984: 86-122; Eldem ve Akozan, 1988: 25; Akyüz, 1999: 81-82).

Zaman içinde devşirme Kanunu'nun gereklerine uyma önemini kaybedince sistemde bozulmalar baş gösterir. II. Mahmut (1808–1839) döneminde Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla (1826) Enderun'da da bir takım düzenlemeler yapılır. Sultan Abdülmecit (1839–1861) döneminde iyice zayıflayan Enderun Mektebi'nin, II. Abdülhamit (1876–1909) zamanında tamamen önemini kaybeder. 1 Temmuz 1909 tarihinde çıkarılan bir talimatname ile Enderun Mektebi lağvedilir (Akkutay, 1984: 29).

Said Efendi ve Ferik Tevfik Paşa, Osmanlı Devleti'nde temel eğitim-öğretim sistemini oluştururan ve önemini uzun süre koruyan Enderun Mektebi'nden yetişmiş iki sanatçısıdır.

Enderunlu Ressamlar

Said Efendi (d.H.1192 -ö.27 Cemaziyülevvel 1272 (d.1778/79-ö.4 Şubat 1856)

Hayatı:

Musâhip (Mert, 2002: 331)¹ ya da Hayalî lakabıyla tanınan 1778–79 (H.1192) yılında İstanbul Eyüp'te dünyaya gelen Said Efendi'nin ilk yılları hakkında pek bir bilgi yoktur.

1) İlk defa II. Murad (1446–1451) döneminden kullanılmaya başlanan bu unvana sahip olan kişi, bir takım imtiyazlara da sahiptir. Harem ve Taşra musahipleri olarak ikiye ayrılır. Harem musahipleri, bazı sanat dallarında üstün başarı gösterenlere verilirdi. Said Efendi de Harem musahiplerinin en ünlülerinden birisidir.

Enderunlu Ata'nın anlattıklarının ışığında Galata Sarayı'na gelişinden haberdar olmayız. Enderunlu Ata'ya göre, Said Efendi önce Galata Sarayı'na oradan da Enderun'un Hazine Odasına gelir. Geldiği sene çuhadar Sırrı Efendizade Şakir Efendi mabeyinciliğe atanır. Said Efendi'de çuhadarlık görevine getirilir. Şakir Efendi süvari eğitiminde hiddetli ve sınırlı davranmasından dolayı bu görevinden alınır ve daha sonra çuhadar Said Efendi mabeyinciliğe getirilir (Şahabeddin Bey, 1924a: 152).

III. Selim (1789–1807) zamanında saraya giren sanatçı, III. Selim'in kurmaya çalıştığı Nizam'ı Cedit (1793) ordusuna karşı çıkınca bir süre Saray'daki görevinden alınır. Daha sonra görevine dönse de, Yeniçerilerin Kabakçı Mustafa Paşa önderliğinde Nizam-ı Cedit'i dağıtması için ayaklanmaları sonucunda tahttan çekilen III. Selim'in, tahta tekrar geri dönme çabasının öldürülmesi² ile sonuçlanması üzerine Saray'dan bir süre uzak tutulur. II. Mahmut (1808–39) tahta geçince tekrar Saray'a döner. Fakat III. Selim zamanında padişahın danışmanı olarak Saray'da bulunan ve bir süre Paris elçiliği yapan Hâlet Efendi (1760–1822), II. Mahmut döneminde Saray'da karıştığı bazı entrikalar yüzünden Konya'ya sürülür. Onun samimi arkadaşı olan Said Efendi'de musahiplik unvanı da elinden alınarak Adana'ya sürülür. Burada bir yıla yakın bir süre kaldıktan sonra tamburî Zeki Ağa ile birlikte hem affedilir hem de musahiplik unvanına tekrar kavuşarak İstanbul'a geri döner. Yakın arkadaşı olan Halet Efendi ise Konya'da başı kesilmek suretiyle idam edilir. 1834'de musahiplik unvanı kaldırılınca kendisine kapıcıbaşılık unvanı verilir ve Said Efendi'nin bundan sonraki Saray hayatı, ölünceye kadar oldukça sakin geçer (Şahabeddin, 1924a: 152; Uzluk, 1945: 51; Gülşen, 2002: 239-40; Mert, 2002: 332-333).

Sanatı:

III. Selim zamanında sarayda musâhib, mabeyncilik, kapıcıbaşılık ve hünkâr yaverliği gibi önemli görevler üstlenen Said Efendi'nin esas ünü Karagöz oynatıcılığından gelir. Hatta bu karagözlerin hem imalatını hem de boyamasını yapmıştır. Ressamlığının yanında sazendeliği ve ney çalmak gibi özellikleri olan çok yönlü bir sanatçıdır (Şahabeddin, 1924a: 152; Gülşen, 2002: 240-41; Mert, 2002: 332-333). Bu özelliklerini Enderun'da aldığı eğitimle ilintilendirmek pek de yanlış olmaz.

Müziyen kimliği kadar ressam kimliği de ön plandadır Said Efendi'nin. Portre resimleri yapmaya meraklı olan sanatçı, bu resimleri sulu boya tekniği ile gerçekleştirmiştir. Said Efendi'nin ayna karşısında geçerek yaptığı "Otoportresi" (Fot. 1), 1 m. ye yakın ölçülerdedir. "Şişman Emin ile Keresteci Nuri Dede"nin (Fot. 2) bir arada yapılmış olan tabloları yine Said Efendi'nin eseridir. Said Efendi'nin daha küçük ölçülerde yaptığını düşündüğümüz "Otoportresi" (Fot. 3) ve Abdi Bey ile birlikte yapılmış olan yarım "portreleri" (Fot. 4) yine resim sanatımızı için önemlidir. Said Efendi'nin bir başka eseri olan "Neyzen Ali Bey"nin³ (Uzluk, 1945: 54) (Fot. 5) sulu boya resmi (Şahabeddin, 1924a: 153) Türk resim sanatının erken portre örneklerinden birisini oluşturması açısından önemlidir.

2) 28 Temmuz 1808.

3) Neyzen Ali Bey H.1245 (1829–30) tarihinde vefat eder. Resim bu tarihten daha önce yapılmış olmalıdır. Şahabeddin Uzluk, 1800 yılı başında yapılmış olabileceği bilgisini vermektedir.

Said Efendi'nin burada verdiğimiz ve tespit edilen resimleri ışığında hiç de azımsanamayacak sayısal bir üretkenlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Hasan Leylek Dede'nin de hocası olan Said Efendi, 4 Şubat 1856 (27 Cemaziyülevvel 1272) tarihinde vefat etmiştir (Şahabeddin, 1924a: 153).

(Ferik) Tefvik Paşa (d. 1819-ö. H.1282 (1865-66))

Hayatı:

Müezzinbaşı Mehmed Şakir Efendinin oğlu olan Tefvik Paşa (Fot: 6) bir saraylı çocuğudur. Küçük yaşta kendisini sarayda bulan Tefvik Bey'i, babası Enderun'a yerleştirir. Galatasaray ve Topkapı Enderun Mekteplerini bitirdikten sonra Hasköy'deki Humbarahane'ye yazdırırlar. Bu mektepte beş yıl dil ve fen eğitimi alır. O zamanki kurumlar içinde önemli bir yere sahip olan okulda, Hoca İshak Efendi gibi önemli öğretmenlerden ders alır. H.1251 (1835-36) senesine doğru Avrupa'ya gönderilecek talebeler arasına Tefvik Bey'de katılır (Mehmed Esad, 1310: 19). (Ferik) İbrahim (1815-3 Ekim 1889) (Şahabeddin, 1924c: 184-185)⁴ ve Derviş Beyler (1818-1882) (Şişman, 2004: 7-8; Şahabeddin, 1924c: 184)⁵ (Fot. 7) ile birlikte Londra'ya gönderilir. (Ferik) İbrahim Bey Londra'da kalır, diğer ikisi altı ay sonra Paris'e geçer. Derviş Bey ile Tefvik Bey Paris'te üç yıl fen ve sanat eğitimi alır (Şahabeddin, 1924d: 205; Edhem, 1924: 22).

Yurda döndükten sonra değişik askerî görevler verilen Tefvik Paşa'ya, bu görevlerde başarılı olur ve üst rütbelere hızla yükselir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) zamanında sarayda bulunan Paşa, bir sebepten dolayı Bursa'ya sürgün edilir (Şahabeddin, 1924d: 205). Tefvik Paşa'nın sürgün yıllarını geçirdiği esnada Bursa'da Vefik Paşa (1823-1891) (Şişman, 2004: 7)⁶ validir ve Vefik Paşa ile Tefvik Paşa'nın iyi ilişkileri olur. Tefvik Paşa, Bursa'dan İstanbul'a döndükten sonra H.1282 (1865-66) tarihinde vefat etmiştir (Şahabeddin, 1924d: 205; Edhem, 1924: 22; Yetik, 1940: 37; Mehmed Süreyya, 1996: 1663).

Sanatı:

Vefik Paşa, büyük bir depremden zarar gören "Bursa Ulu Cami" sini tamir ettirirken, Tefvik Paşa mihrabın hat tezyinini üstlenir. Hat sanatı konusunda bu başarıyı göstermesi, kanımızca Enderun'un kendisine sağladığı çok yönlü sanatçı yetiştirme eğitimine bağ-

- 4) H.1251'de (1835-36) Mekteb-i Mühendishane'den İngiltere'ye eğitime gönderilen ilk gençlerden birisidir. İbrahim Bey, Londra'da dört yıl topçuluk ve resim sanatı üzerine eğitim görür. Yapıtlarında çizgi, ifade ve renk kullanımı bakımından İngiltere'de aldığı sanat eğitiminin etkileri görülür.
- 5) Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'dan mezun olduktan sonra H.1251 (1835-36) tarihinde yurt dışına gönderilen Derviş Efendi'nin esas isminin Mehmed Emin olduğu yönünde görüş vardır. Derviş Bey Londra'dan 6 ay sonra Paris'e geçerek burada *Ecole des Mines*'e devam eder. 26 Haziran 1841 tarihinde yurda döner.
- 6) Ahmet Vefik Paşa, H.1250 (1834-35) tarihinde, Hariciye Nezareti memurlarından olan Babası Ruhiddin Efendi ile beraber Paris'e gitmiştir. Paris'te *Lycée de Saint-Louis*'de 3 yıl eğitim görmüş, H. 1253 (1837-38)'de yurda dönmüştür. Osmanlı İmparatorluğunda sadrazamlığa kadar yükselen Tefvik Paşa'nın, Vefik Paşa ile olan dostluğunun başlangıcı Paris'te buldukları yıllara dayanmaktadır.

lanmalıdır. Sanatçının bugün pek çok resmi hakkında bilgi sahibi değiliz. Fakat bu tarihlerde Reşat Fuat Bey'de bulunan bir tablosu hayli ilgi çekicidir. Tevfik Paşa bu eserde, saraydaki kadınlardan birini kendisine model yaparak, suluboya ile portresini yapmıştır (Şahabeddin, 1924d: 205). Ressam Halil Paşa'da Tevfik Paşa'nın sanatı ve şöhretinden övgüyle söz eder. Ressam Sami Yetik sanatçının desen ve kompozisyon bilgisi son derece başarılı bulur. Sanatçının yapıtlarında “gören bir göz, heyecanlı bir ruh ve bunları tuvale aktaran özgür bir el” diye bahseder (Yetik, 1940: 37). Ne yazık ki Tevfik Paşa hakkındaki kaynaklar oldukça sınırlıdır. Eserlerini görenlerin sanatsal yaratisından hayranlık ile bahsettikleri sanatçının, görsel malzemesine ulaşamadığımız için günümüz bakış açısıyla yorumlamamızı imkânsız kılmaktadır. Oldukça genç denilebilecek bir yaşta hayata veda etmesi, askeri görevleri ve sanat piyasasının henüz yeterince oluşmaması sanatındaki üretkenliğine mani bir sebep olarak da düşünülebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılı, Batılılaşma olgusuna bağlı gelişmelerin sahne aldığı bir görüntü çizer. Bu görüntü içerisinde, resim sanatı, geleneksel minyatür resminden kopuş ve Batılı resim sanatı etkisinde ilk ürünlerini vermeye başlar. Aynı zamanda, İmparatorluk topraklarına geçici bir süre için gelen veya saray bünyesinde çalışan yabancı uyruklu ressam, yurt dışına eğitim için hiç gitmemiş ressam ile yurt dışında eğitim alıp dönen askerî kökenli Türk öğrencilerin, resim sanatında etkin ve yön vericiliği üstlendiği, kendi dinamiğini yaratma çabaları içinde olduğu bir dönemdir.

Türk resminin ilk dönemi için, Osman Hamdi Bey'e kadar Türk ressamı içinde figürsüz çalışma ve figürün büyük boyutlu olarak ele alınarak ön plana çıkarılmaması alışagelmış bir uygulamadır (Öner, 1991: 155) şeklinde yaklaşım görülür. Tuvalde figürün fazlaca yer almaması, Osmanlı toplumunun sıcak bakmaması ile ilintilendirilir. Türk resminin ilk temsilcilerinin figür ve figürlü kompozisyonlara mesafeli durarak, hatta bu alanı azınlık ve yabancı ressamla bırakarak manzara ve ölüdoğa resmine yönelmeleri, bu fikrin bir ürünü olarak karşımıza çıkartılmaktadır. Bu dönem için, figürün az sayıda ve küçük boyutlu olarak resimde kullanılması, tasavvuf ruhu ve ahlakçı bir yaklaşımla günümüz araştırmacılarının bir kısmı tarafından öne sürülmektedir (Sağlam, 2004: 20-21). Oysa 19.yy.'ın ilk yarısına tarihleyebileceğimiz, Said Efendi'nin gerçekleştirdiği 1 m.ye yakın ölçülerde olan “Otoportresi” (Fot. 1), ile diğer “Otoportresi” (Fot. 3), “Şişman Emin ve Keresteci Nuri” (Fot. 2), “Said Efendi ve Küpeli Abdi” (Fot. 4) ve “Neyzen Ali Bey” (Fot. 5) portresi bu fikre katılmamıza engel olmaktadır. Said Efendi'nin her iki “otoportresi” (Fot. 1 ve Fot. 3), anatomik olgunluk ve ayrıntılı çalışma açısından oldukça başarılıdır. Sanatçının, “Şişman Emin ve Keresteci Nuri” (Fot. 2), “Said Efendi ve Küpeli Abdi” (Fot. 4) (Fot. 5) ve “Neyzen Ali Bey” isimli eserleri daha primitif ve minyatür etkili olsada, figürden pek de uzak kalmadıklarının ispatıdır.

Hatta Said Efendi'den daha önce, tasavvuf geleneğinin en derin yaşadığı Mevlevî kültürü içinde hayatını sürdürmüş olan Nami Dede (?-?) (Şahabeddin, 1924b: 169-170), (Fennî) Mehmet Dede (?-1711) ve Fasih Dede (?-1695) (Şahabettin, 1957: 57-58, 60-61) gibi Mevlevî ressamların figürlü resimlerinden söz edebiliriz. Nami Dede'nin, ayrıntılı

ve titiz bir çalışmasının ürünü olan “Derviş Ali” (Fot. 8) (Şahabeddin, 1924b: 170; Şahabettin, 1957: 71)⁷ portresi, Said Efendi’nin bazı yapıtları gibi primitif ve minyatür etkiler taşımasına rağmen, Türk resmindeki ilk portre örneklerinden olması açısından önemlidir. Fasih Dede’nin H. 1104 (1692/93) tarihli portresi de (Fot. 9) erken tarihli başka bir portre çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda tasavvuf kültürünün figürlü resmin önünde bir engel olarak durduğunu söylemek mümkün gözüküyor.

Sonuç olarak Türk resmi İbrahim ve Tefik Paşa ile başlatılır (Yetik, 1940: 11). Fakat bu araştırmaların ışığından yola çıkarak, Enderun’dan yetişen Said Efendi ile birlikte Mevlevî ressamı Nami Dede, (Fennî) Mehmet Dede ve Fasih Dede gibi isimleri bu ressamlara selef olarak ekleyerek, Batılı anlamda Türk resim sanatı ve figürlü resimlerin üretilme tarihini biraz daha öne çekebiliriz. Ortaya koydukları yapıtların ışığında, arka planda oluşturulan fon ve mekân düzenlemesi açısından Osmanlı Minyatür sanatı etkilerini taşısa da; bu sanatçıların yaptığı portrelerin yüz formları ve anatomik olgunlukları minyatürden kopuşu gösterir. Bu resimlere, anatomi bilgisine sadık kalınarak Batılı anlamda resim sanatının ve figürlü kompozisyonların Osmanlı topraklarındaki öncülerinden diyebiliriz.

Kaynakça

- Akkutay, Ü. (1984). Enderûn Mektebi. Ankara: Gazi Eğitim Fakültesi Yayını.
- Baykal, İ. H. (1953). Enderun Mektebi Tarihi. İstanbul: Halk Basımevi.
- Eldem S. H. ve Akozan, F., (1988). Topkapı Sarayı. İstanbul.
- Gülşen, Sezai (2002). “Çok Yönlü Bir Sanatçı Eyüplü Said Efendi”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu, 238–241.
- Halil Edhem (1340/1924). Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu. İstanbul: Matbua-ı Amire.
- Akyüz Y. (1999). Türk Eğitim Tarihi. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mehmet Esad (1310). Mirat-ı Mekteb-i Harbiye. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Mehmed Süreyya (1996). Sicill-i Osmanî. Yay. Haz. Nuri Akbayan. Cilt. 5, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mert Talip (2002). “Musahip Mehmet Said Efendi”, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla VI. Eyüp Sultan Sempozyumu, 330–336.
- Öner S. (1991). Tanzimat Sonrası Osmanlı Saray Çevresinde Resim Etkinliği (1839–1923). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: M.S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Batı Sanatı ve Çağdaş Sanatlar Programı.

7) Şahabettin Uzluk gördüğü bu portreyi şu şekilde tanımlamaktadır; “12x17 cm. ölçülerindeki eser, koyu yeşil bir fon üzerine alçı karışık suluboya kullanılarak yapılmıştır”. Uzluk, eserin altında talik ile yazılmış *Resme Namî* imzasının okunduğunu ifade etmektedir.

- Sağlam M. (2004). TCMB Sanat Koleksiyonu. Ankara: Nurol Matbaacılık.
- Şahabeddin Bey (1924a). “Türk Ressamları: Said Efendi”, Millî Mecmua, 10, 152–153.
- Şahabeddin Bey (1924b). “Türk Ressamları: Nami Dede”, Millî Mecmua, 11, 169–170.
- Şahabeddin Bey (1924c). “Türk Ressamları: İbrahim Paşa”, Millî Mecmua, 12, 184–185.
- Şahabeddin Bey (1924d). “Türk Ressamları: Tevfik Paşa”, Millî Mecmua, 13, 205.
- Uzluk Ş. (1945). Mevlana'nın Ressamları, Konya: Konya Halkevi Güzel Sanatlar Komitesi Yayınları,.
- Uzluk Ş., (1957). Mevlevilikte Resim-Resimde Mevleviler. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Şişman A., (2004). Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yetik S., (1940). Ressamlarımız. İstanbul: Marifet Matbaası.

Fot. 1: Said Efendi, “Otoportre” (Milli Mecmua)

Fot. 2: Said Efendi, “Şişman Emin ve Keresteci Nuri” (Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler) (Solda)

Fot. 3: Said Efendi, “Otopotre” (Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler) (Sağda)

Fot. 4: Said Efendi, “Said Efendi ile Küpeli Abdi Bey” (Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler)

Fot. 5: Said Efendi, “Neyzen Ali Bey” (Milli Mecmua) (Solda)

Fot. 6: (Ferik) Tevfik Paşa (Milli Mecmua) (Sağda)

Fot. 7: (Ferik) İbrahim Paşa, “Kimyager Derviş Paşa” (Milli Mecmua)

Fot. 8: Nami Dede, “Derviş Ali” (Milli Mecmua) (Solda)

Fot. 9: Fasih Dede, “Portre” (Mevlevilikte Resim Resimde Mevleviler) (Sağda)